

Глин Любомир Михайлович,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ У СКЛАДІ ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ

На основі аналізу нормативно-правових актів Австро-Угорської імперії, автор визначає рівень забезпечення національно-політичних прав українського населення Галичини. У статті аналізується участь українців у роботі представницьких органів влади краю, зокрема Галицького сейму, забезпечення мовних, освітніх та культурних прав. Здійснюється порівняльний аналіз дотримання національно-політичних прав українського і польського населення краю, визначення рівня колонізації.

Ключові слова: Конституція, конституційні акти, Галичина, українське населення, національно-політичні права, Галицький сейм, каденція.

Постановка проблеми. Період входження західноукраїнських земель до складу імперії Габсбургів характеризувався специфічними рисами правого регулювання політичного, національного та культурного життя українського населення. Особливо складною була ситуація у Галичині, яка в силу етнополітичної ситуації була місцем проживання українців та поляків. Кожен з цих двох народів володів власною традицією державотворення, однак у поляків перевага полягала у тому, що власну державу вони втратили у 1772 р. Ця перевага стала визначальною у плані їхнього політичного домінування над українцями. Разом з тим, конституційні реформи в Австрійській імперії у 1860-х рр. стали початком нової ери у розвитку національно-політичних взаємовідносин між українцями та поляками. Конституція Австро-Угорщини 1867 р. гарантувала рівноправність усіх народів, що проживали у імперії, а тому українці отримали можливість декларувати власні політичні устремління на найвищому державному рівні.

Науково актуальним є питання правового регулювання національно-політичних прав українського населення Галичини другої половини XIX – початку XX ст., оскільки: по-перше, аналіз нормативно-правових та конституційних актів досліджуваного періоду дозволить розкрити не лише рівень розвитку законодавства, а й забезпечення національних прав окремих народів; по-друге, визначення ступеня правового регулювання національно-політичних прав українців Галичини, дозволить визначити основні причини українсько-польських політичних протиріч; по-третє, комплексний аналіз імперського законодавства дасть можливість визначити ступінь його впливу на діяльність Галицького крайового сейму (1861-1914 рр.), як основного осередку становлення та розвитку вітчизняного парламентаризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття українська наука все частіше почала звертати увагу на політичну історію Галичини, особливо на правове регулювання політичних та національних прав українців. З одного

боку, притаманний цим дослідженням регіоналізм провокує суб'єктивний підхід до висвітлення та аналізу фактів і явищ, а з іншого – значна частина дослідників свідомо упускає події, що відбулися в політичній історії краю. Загалом основу вітчизняних досліджень з цієї проблематики було закладено на межі XIX-XX ст. істориком права, львівським адвокатом та громадсько-політичним діячем К. Левицьким. У другій половині XX ст. започатковану ним роботу продовжив львівський дослідник В. Кульчицький. Серед сучасних науковців насамперед варто виокремити публікації правників та істориків Т. Андрусяка, О. Аркуші, П. Гураля, О. Мікули, М. Мудрого, М. Никифорака та І. Чорновола.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у розкритті правової системи імперії Габсбургів та регламентування національно-політичних прав українського населення Галичини другої половини XIX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. У XIX ст. Галичина яка становила автономну провінцію імперії Габсбургів стала основним центром польсько-українських взаємостосунків. Як влучно зауважив відомий львівський дослідник М. Мудрий, етнополітичний розвиток Галичини кінця XVIII – початку XX ст. виражався яскравою регіональною специфікою, що впливало з існуючого тут конституційного устрою та ідей парламентаризму [3, с. 465]. Автономний статус Галичини був основним чинником специфічної етнополітичної ситуації в краї. Це було безпосереднім наслідком імперської політики середини XIX ст., яка українсько-польське протистояння використовувала як засіб до стабілізації крайової політики та стримування ідей федералізму. Конституційні реформи імперії Габсбургів 1861 р. поклали початок формуванню нової моделі міжнаціональних взаємостосунків, що ґрунтувалися на конкретних правових засадах.

Історико-правовий розвиток Галичини загалом і другої половини XIX ст. є достатньо широко розкритий сучасною наукою. Разом з тим, залишається значна кількість малодосліджених епізодів, які не дозволяють сформувати цілісну картину суспільно-політичного, духовного та культурного розвитку краю. Ширшого наукового дослідження потребує проблема правового забезпечення національно-політичних прав українського населення Галичини другої половини XIX ст. Актуальність цього дослідження зумовлена кількома причинами:

- по-перше, багатонаціональна Австрійська, а з 1867 р. – Австро-Угорська імперія, являла собою складний конгломерат національностей, окремі з яких такі, як угорці, чехи та поляки претендували на достатньо високі, а в окремих випадках і рівні з австрійцями політичні права. Що стосується місця і політичних претензій галицьких українців, то виходячи з об'єктивного стану речей, вони володіли, не лише меншим політичним досвідом, а й ступенем політизації національного руху, що зрештою можна пояснити довготривалим періодом «бездержав'я»;
- по-друге, саме завдяки ряду конституційних актів 60-х рр. XIX ст., українське населення Галичини, отримало легальні політичні права, що гарантували їм політичну та культурну рівноправність з іншими народами, зокрема поляками;
- по-третє, національне питання, яке в рамках Галичини уособлювало українсько-польські чи польсько-українські (виходячи з політичної ініціативності та активності представників конкретної народності) стосунки, формувався духовний зміст суспільства.

Визначаючи сутність національного питання у Галичині, необхідно звернутися до статистичних відомостей того часу. Так, Королівство Галичини та Лодомерії з Великим

князівством Краківським – офіційна назва Галичини у складі імперії Габсбургів, займало площу 78.493 км² з населенням близько 5,5 млн. чоловік. Відсталий у соціально-економічному розвитку регіон характеризувався національною строкатістю і різним віросповіданням [4, с. 47]. У відповідності до статистичних даних на межі 60–70-х рр. XIX ст. 45,9 % населення були римо-католиками (здебільшого поляки), 45,4 % – греко-католики (як правило, українці), решту – близько 8 % – сповідували іудаїзм (євреї). Польське населення становило виразну більшість у західних регіонах провінції, тоді як українське – у східних. Українці проживали головним чином у сільській місцевості, а в містах і містечках домінували поляки та євреї. У Львові в 1873 р. мешкало 87 тис. чоловік, з яких 46 тис. належали до римо-католицького, а 12 тис. – до греко-католицького віросповідання [4, с. 47].

На початку XX ст. ситуація суттєво змінилася. Так, у Галичині, станом на 1910 р. проживало 15% підданих Австро-Угорської імперії, з яких понад 58% були поляками і лише 40% – українці. Навіть у Східній Галичині частка українців скоротилася до 62%. Ці зміни пов'язані з переселенням поляків із західної частини провінції у східну, а також колонізацією непольського населення, особливо німців. Суттєво зростала частка єврейського населення. У професійних орієнтаціях жителів Галичини суттєвих змін не відбулося – вони залишалися аграріями. У 1900 р. приблизно 95% із них займалися сільським господарством, лише 1% працював у промисловості й 0,2% – у торгівлі (у Польщі відповідно 80%, 6,5% і 2%). Українська інтелігенція, до якої належали і священники, налічувала 12-15 тис. осіб, польської інтелігенції, без урахування священнослужителів, було до 40 тис. осіб. У 1914 р. у Галичині нараховували 300 високопоставлених урядових чиновників-поляків, натомість українців – лише 25 осіб [6].

Таким чином, визначальний вплив на політичне становище Галичини мала національна структура та етнополітична ситуація, які були основними каталізатором суспільно-політичного руху другої половини XIX ст.

Що стосується політико-правового статусу Галичини, то він регламентувався юридичними нормами Австрійської імперії, які під впливом зовнішньополітичних чинників трансформувалися від централізму до федералізму. Цілий комплекс внутрішніх і зовнішніх чинників ознаменувався утворенням у 1867 р. дуалістичної Австро-Угорської імперії, яка базувалася на основі конституційного права.

Загалом, процес політичних змін в імперії Габсбургів був досить довготривалим і бере свій початок з останніх десятиліть XVIII ст. коли країна вступила в епоху освіченого абсолютизму. Середина XIX ст. стала часом глибоких процесів політичної трансформації, коли під впливом сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників на початку 1860-х рр. було прийнято кілька нормативно-правових актів, що отримали статус конституційних. Так, 20 жовтня 1860 р. був проголошений «Імперський диплом для регулювання внутрішніх відносин конституційної монархії», що одержав назву «Жовтневого диплому». Згідно цього закону, проголошувалося встановлення в імперії конституційного ладу, скликання парламенту та провінційних сеймів, основні повноваження яких зводилися до «права приймати чи ліквідувати закони тільки за участі Імператора чи Імперської ради» [8]. «Жовтневий диплом» був своєрідним компромісом між федералістськими та централістськими тенденціями, поєднанням середньовічних засад «представництва інтересів» з новими ліберально-демократичними ідеями [7, с. 26]. Черговим етапом реформування системи парламентаризму стало опублікування газетою «Wiener Zeitung» 26 лютого 1861 р. тексту нового «Лютневого патенту» та 46 додатків до нього [5, с. 29]. «Лютневий патент» значно розширив повноваження двопалатного рейхсрату, чітко

визначив межі законодавчої ініціативи сеймів, порядок організації їхньої роботи та регламенту засідань, виборчої системи. Друга стаття «Лютневого патенту» вказувала на бажанні імператора відновити для королівств, князівств та герцогств імперії колишні конституції, якщо їх положення не виходили за рамки чинного законодавства [9].

Вперше питання забезпечення національно-політичних прав українців у Галичині набрало правових рис під час загальноєвропейської революції «Весни народів» 1848-1849 рр. Безпосереднім наслідком революції стало скасування кріпосної залежності селянства, що відбулося 15 квітня 1848 р. Отримання особистої свободи для галицького селянства дало можливість поширити ідеї національно-культурного відродження і на село. У 1849 р. імператор Франц-Йосиф I дарував народу Конституцію, яка попри свій консервативний і стриманий характер, все ж таки окрема місце визначала і національному питанню. Окремого розділу, присвяченого правам громадян, у Конституції не було, однак у другому розділі про громадянство проголошувалися окремі національні свободи. Так, параграф 23 другого розділу проголошував єдине для усіх народностей імперії громадянство, а у параграфі 27 вказувалося, що усі громадяни рівні перед законом [1, с. 83].

Попри декларативний характер Конституції 1849 р. її значення було вкрай важливим, оскільки було закладено початок конституційним перетворенням та політичному реформуванню імперії Габсбургів.

Хоча після придушення революційних подій наступив період реакції, з часом, 21 грудня 1867 р. було прийнято новий конституційний Закон про загальні права громадян, ст. 1 якого повторювала зміст конституції 1849 р. і вказувала, що усі народності імперії представлені у рейхсраті є австрійськими громадянами, а у відповідності до ст. 2 вони є рівними перед законом [2]. У цьому плані відбулося певне розмежування за національним принципом, оскільки представництво у рейхсрат обиралося шляхом виборчого права у кожній з провінцій імперії, де обиралися послы від народу (у Галичині це були українці та поляки).

Для галицьких українців особливо актуальними були норми Конституції 1867 р. задекларовані у ст. 14 та 19, які відповідно гарантували усім народам імперії свободу совісті та рівності усіх народів. Свобода віросповідання, ще більше укріпила авторитет греко-католицької церкви і духовенства, яке будучи одночасно найосвіченішою верствою суспільства середини XIX ст. взяли на себе роль політичного провідника. Перший пункт ст. 19, окрім расової і національної рівності громадян, гарантував вільний розвиток національних мов і їх застосування у владному процесі на місцях [2]. Цей припис став визначальним стимулом для галицьких українців, оскільки гарантував рівність та свободу їх головних ідентифікуючих як народність ознак – особистість, мова, релігія.

Попри гарантування Конституцією національних, культурних та релігійних прав, їх дотримання на практиці не завжди відповідало нормі закону. Це у свою чергу негативно відображалося на національній складовій духовної сфери українського суспільства Галичини другої половини XIX ст., вело до численних протиріч у середині національного політикуму і гальмувало національно-культурне і політичне відродження.

Висновки. Таким чином, правові підстави розв'язання національного питання Галичині були закладені внаслідок конституційних перетворень в імперії Габсбургів 60-х рр. XIX ст. Конституція від 21 грудня 1867 р. гарантувала широкий спектр політичних, національних, культурних та релігійних прав і свобод. Разом з тим, декларування політичних свобод для народностей імперії не гарантувало їх практичної реалізації, а тому друга половина XIX ст. була часом напруженої політичної боротьби між українцями та поляками за розширення національних прав.

Загалом конституційне законодавство імперії Габсбургів характеризувалося численними пережитками станових відносин. Зважаючи на складну етнополітичну ситуацію в краї, норми імперського законодавства, що ґрунтувалися на майновому та соціальному цензі, з самого початку давали українцям менше політичних прав у порівнянні з польським населенням. Це у свою чергу було ключовим фактором, що загострював міжнаціональні відносини і спрямовував їх у русло протистояння, а не компромісу.

Список використаних джерел

1. Гриб Н. П. Австрійська Конституція 1849 р.: особливості її прийняття, структура та основні положення / Н. П. Гриб // Часопис Київського університету права. – 2011. – Вип. 4. – С. 81-86.
2. Конституційний закон про загальні права громадян королівств і земель, представлених в рейхсраті 1867 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constituanta.blogspot.com/2011/08/1867.html>.
3. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 37. Част. 1. / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2002. – С. 465–500.
4. Мудрий М. Проблема автономії Галичини в діяльності Галицького Крайового сейму (кінець 60-х – початок 70-х років XIX ст.) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 3. – Львів, 1995. – 47–56 с.
5. Никифорак М. В. Розвиток правових основ австрійського парламентаризму у 1859-1918 рр. / М. Никифорак // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 105: Правознавство. – Чернівці : Рута, 2001. – С. 29-33.
6. Соціальна та економічна структура західноукраїнських земель на початку XX ст. / Україна на початку XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://supermif.com/Ukraine_novitnja/3_istoria_ukraini.html.
7. Arkusza O. Ukraińskie przedstawicielstwo w sejmie galicyjskim / O. Arkusza // Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX–XX wiek / pod redakcją Jarosłwa Mokłaka. Kraków, 2006. – S. 13–57.
8. Kaiserliches Diplom zur Regelung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie (vom 20. Oktober 1860 (R.G.Bl. 226/1860)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.verfassungen.de/at/at-18/oktoberdiplom60.htm>.
9. Kaiserliches Patent Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen (vom 26. Februar 1861) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.verfassungen.de/at/at-18/februarpatent61-i.htm>.

Илин Л. М. Правовое регулирование национально-политических прав украинского в составе империи Габсбургов

На основе анализа нормативно-правовых актов Австро-Венгерской империи, автор определяет уровень обеспечения национально-политических прав украинского населения Галичины. В статье анализируется участие украинского населения в работе представительных органов власти края, в частности сейма, обеспечения языковых, образовательных и культурных прав. Осуществляется сравнительный анализ соблюдения национально-политических прав украинского и польского населения края, определяется уровень полонизации.

Ключевые слова: Конституция, конституционные акты, Галичина, украинское население, национально-политические права, Галицкий сейм, каденция.

Ilyn L. M. Legal regulation of national-political rights in the Ukrainian part of the Habsburg Empire

Based on the analysis of legal acts of the Austro-Hungarian Empire, the author determines the level of satisfaction of the national and political rights of the Ukrainian population of Galicia. The article examines the participation of Ukrainian population in the representative bodies region, in particular diet, the securing of linguistic, educational and cultural rights. The comparative analysis of compliance with national and political rights of the Ukrainian and Polish population of the province, opredelyaetsa polonization leve .

Key words: Constitution, constitutional acts, Galicia, the Ukrainian population, nationaland political rights, Galician Sejm, cadence.

